

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Кафедра екології та технологій захисту навколошнього середовища

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
завідувачка кафедри
Борисовська О.О.

«03» 11 2023 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «Біоіндикація»

Галузі знань	09 Біологія, 10 Природничі науки, 18 Виробництво і технології
Спеціальності	091 «Біологія», 101 «Екологія», 183 «Технології захисту навколошнього середовища»
Освітній рівень.....	бакалавр
Освітньо-професійні програми	«Біологія», «Екологія», «Технології захисту навколошнього середовища»
Спеціалізація	-
Статус	вибіркова
Загальний обсяг	4 кредити ЄКТС (120 годин)
Форма підсумкового контролю	диференційований залік
Термін викладання	3-й або 5-й семестр
Мова викладання	українська

Викладач: проф. Павличенко Артем Володимирович, ас. Грунтува Валентина Юріївна

Пролонговано: на 20___/20___ н.р. _____(_____) «__» 20___р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20___/20___ н.р. _____(_____) «__» 20___р.
(підпис, ПІБ, дата)

Дніпро
НТУ «ДП»

2023

Робоча програма навчальної дисципліни «Біоіндикація» для бакалаврів спеціальностей 091 «Біологія», 101 «Екологія», 183 «Технології захисту навколишнього середовища»/ Нац. техн. ун-т. «Дніпровська політехніка», каф. екології та технологій захисту навколишнього середовища – Д.: НТУ «ДП», 2023. – 13 с.

Розробники – проф. Павличенко А.В., ас. Грунтува В.Ю.

Робоча програма регламентує:

- мету дисципліни;
- дисциплінарні результати навчання, сформовані на основі трансформації очікуваних результатів навчання освітньої програми;
- базові дисципліни;
- обсяг і розподіл за формами організації освітнього процесу та видами навчальних занять;
- програму дисципліни (тематичний план за видами навчальних занять);
- алгоритм оцінювання рівня досягнення дисциплінарних результатів навчання (шкали, засоби, процедури та критерії оцінювання);
- інструменти, обладнання та програмне забезпечення;
- рекомендовані джерела інформації.

Робоча програма призначена для реалізації компетентнісного підходу під час планування освітнього процесу, викладання дисципліни, підготовки студентів до контрольних заходів, контролю провадження освітньої діяльності, внутрішнього та зовнішнього контролю забезпечення якості вищої освіти, акредитації освітніх програм у межах спеціальності.

Робоча програма буде корисною для формування змісту підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників кафедр університету.

Погоджено рішеннями науково-методичних комісій спеціальностей 091 Біологія та біохімія (протокол № 6 від 03.11.23 р.), 101 Екологія (протокол № 9 від 03.11.23 р.) та 183 Технології захисту навколишнього середовища (протокол №12 від 03.11.23 р.).

ЗМІСТ

1 МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	4
2 ОЧІКУВАНІ ДИСЦИПЛІНАРНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ.....	4
3 БАЗОВІ ДИСЦИПЛІНИ.....	4
4 ОБСЯГ І РОЗПОДІЛ ЗА ФОРМАМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ВИДАМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ	4
5 ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ ЗА ВИДАМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ.....	5
6 ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ	6
6.1 Шкали.....	7
6.2 Засоби та процедури	7
6.3 Критерії	8
7 ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	12
8 РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ.....	12

1 МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета дисципліни – формування у майбутніх фахівців (бакалаврів) умінь та компетенції для забезпечення застосування теоретичних знань та практичних навичок щодо організації, планування та проведення біоіндикаційних досліджень екологічного стану об'єктів навколошнього середовища.

2 ОЧІКУВАНІ ДИСЦИПЛІНАРНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Дисциплінарні результати навчання (ДРН)	
шифр ДРН	зміст
ДРН1	Розробляти схему проведення біоіндикаційних досліджень
ДРН2	Застосовувати методи біоіндикації для оцінки екологічного стану атмосферного повітря, ґрунтів та водних джерел
ДРН3	Оцінювати вплив промислових об'єктів на складові природного середовища з використанням методів біоіндикації
ДРН4	Аналізувати стан довкілля за результатами біомоніторингу
ДРН5	Використовувати методи біоіндикації в науковій та практичній роботі
ДРН6	Оцінювати вплив промислових об'єктів на складові природного середовища з допомогою методів біоіндикації
ДРН7	Оцінювати ефективність природоохоронних заходів за допомогою методів біоіндикації

3 БАЗОВІ ДИСЦИПЛІНИ

Назва дисципліни	Здобуті результати навчання
Біологія	Розуміти основні концепції, теоретичні та практичні проблеми в галузі природничих наук, що необхідні для аналізу і прийняття рішень в сфері екології, охорони довкілля та оптимального природокористування. Виявляти фактори, що визначають формування ландшафтно-біологічного різноманіття.
Біогеохімія	Розуміти основні концепції, теоретичні та практичні проблеми в галузі природничих наук, що необхідні для аналізу і прийняття рішень в сфері екології, охорони довкілля та оптимального природокористування.

4 ОБСЯГ І РОЗПОДІЛ ЗА ФОРМАМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ВИДАМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Вид навчальних занять	Обсяг, години	Розподіл за формами навчання, години					
		денна		вечірня		заочна	
		аудиторні заняття	самостійна робота	аудиторні заняття	самостійна робота	аудиторні заняття	самостійна робота
лекційні	80	26	54	-	-	6	74
практичні	40	13	27	-	-	4	36
лабораторні	-	-	-	-	-	-	-
семінари	-	-	-	-	-	-	-
РАЗОМ	120	39	81	-	-	10	110

5 ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ ЗА ВИДАМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Шифри ДРН	Види та тематика навчальних занять	Обсяг складових, години
	ЛЕКЦІЇ	80
ДРН1	ПЕРЕДМОВА Історія виникнення біоіндикації.	2
ДРН1	1. ЗАДАЧІ ТА ЦІЛІ БІОІНДИКАЦІЙ Види біоіндикації. Суть біоіндикації. Переваги біоіндикації перед фізико-хімічними методами досліджень.	10
ДРН1	2. ЖИВІ ОРГАНІЗМИ - ПОКАЗНИКИ АНОМАЛЬНИХ КОНЦЕНТРАЦІЙ ХІМІЧНИХ СПОЛУК ЧИ АНОМАЛЬНИХ ФІЗИЧНИХ ПОЛІВ Рослини індикатори глибини залягання і ступеню мінералізації підземних вод. Біоіндикатори металічного забруднення довкілля Біоіндикатори використовувані для оцінки забрудненості атмосферного повітря. Біоіндикатори якості водного середовища та трофності водойми Біоіндикатори забрудненості ґрунтів Біоіндикатори корисних копалин	12
ДРН2	3. ТОКСИЧНІ ТА МУТАГЕННІ ФАКТОРИ ДОВКІЛЛЯ 3.1 Токсичні фактори Поняття про токсичність та екотоксиканти Класифікація забруднювачів за їх токсичністю Джерела токсичного забруднення довкілля Дозові криві різних токсичних речовин для живих організмів Сумарні токсичні ефекти живих організмів Загальний токсичний фон Поняття про чутливість та стійкість живих організмів до дії токсичних речовин Шляхи зменшення токсичності шкідливих речовин на живі організми 3.2 Поняття про мутагенність та мутагенний фактор Класифікація мутагенів Джерела надходження мутагенів у навколошнє середовище Оцінка мутагенних ефектів на різних рівнях організації Поняття про чутливість та стійкість живих організмів до дії мутагенних факторів довкілля Антимутагени Шляхи зменшення мутагенності шкідливих речовин для живих організмів	15
ДРН3	4. БІОТЕСТУВАННЯ ТОКСИЧНОСТІ ДОВКІЛЛЯ Біотестування залишкової токсичності ґрунтів. Біотестування залишкової токсичності рослин. Біотестування загальної токсичності водного середовища. Визначення потенційно можливого рівня самоочищення водного середовища та ґрунтів.	10

Шифри ДРН	Види та тематика навчальних занять	Обсяг складових, години
ДРН3 ДРН4	5. БІОІНДИКАЦІЯ МУТАГЕНІВ У НАВКОЛИШНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ Використання генетичних показників рослин-біоіндикаторів при оцінці мутагенного впливу факторів навколошнього середовища Біоіндикація мутагенності ґрунтів Біоіндикації мутагенності водного середовища. Біоіндикація мутагенності атмосферного повітря	10
ДРН6	6. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ СУМАРНОЇ ДІЇ ЗАБРУДНЮВАЧІВ ДОВКІЛЛЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ БІОІНДИКАЦІЙ Обчислення умовних показників пошкодження біоіндикаторів Методика по визначенням інтегральних показників, що характеризують загальний токсико-мутагенний фон і генетичний ризик	10
ДРН7	7. ПРИНЦИПИ БІОТЕСТУВАННЯ СТАНУ ОБЄКТІВ ДОВКІЛЛЯ Частота хромосомних aberracій в клітинах індикаторів. Мікроядерний тест в клітинах гідробіонтів Стерильність пилку рослин Структурно-функціональна стійкість кліток фотосинтезуючого апарату індикаторних рослин Мікроядерний тест в соматичних клітинах дітей Використання дрозофіл Ростовий тест	11
ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ		40
ДРН1	1. Відбір проб об'єктів навколошнього середовища для біоіндикаційних досліджень.....	5
ДРН7	2. Методика оцінки токсичності водних джерел та ґрунтів за допомогою «Ростового тесту».....	5
ДРН6	3. Оцінка забрудненості атмосферного повітря за допомогою лишайників (ліхеноіндикація)	5
ДРН3 ДРН4	4. Оцінка токсичності атмосферного повітря за тестом «Стерильність пилку рослин»	5
ДРН3 ДРН4	5. Визначення якості ґрунтів за тестами «Аберантність хромосом» та «Величина мітотичного індексу»	5
ДРН3 ДРН4	6. Біотестування якості води з використанням раків виду <i>Daphnia Magna S</i>	5
ДРН3 ДРН4	7. Оцінка стабільноті розвитку деревних рослин за рівнем асиметрії морфологічних структур (на прикладі берези повислої <i>Betula Pendula</i>)	5
ДРН5	8. Оцінка екологічного стану ґрунтів за змінами видового біорізноманіття ґрунтових безхребетних тварин	5
РАЗОМ		120

6 ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Сертифікація досягнень студентів здійснюється за допомогою прозорих процедур, що ґрунтуються на об'єктивних критеріях відповідно до Положення університету «Про оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти».

Досягнутий рівень компетентностей відносно очікуваних, що ідентифікований під час контрольних заходів, відображає реальний результат навчання студента за дисципліною.

6.1 Шкали

Оцінювання навчальних досягнень студентів НТУ «ДП» здійснюється за рейтинговою (100-балльною) та інституційною шкалами. Остання необхідна (за офіційною відсутністю національної шкали) для конвертації (переведення) оцінок мобільних студентів.

Шкали оцінювання навчальних досягнень студентів НТУ «ДП»

Рейтингова	Інституційна
90...100	відмінно / Excellent
74...89	добре / Good
60...73	задовільно / Satisfactory
0...59	незадовільно / Fail

Кредити навчальної дисципліни зараховуються, якщо студент отримав підсумкову оцінку не менше 60-ти балів. Нижча оцінка вважається академічною заборгованістю, що підлягає ліквідації відповідно до Положення про організацію освітнього процесу НТУ «ДП».

6.2 Засоби та процедури

Зміст засобів діагностики спрямовано на контроль рівня сформованості знань, умінь, комунікації, автономності та відповідальності студента за вимогами НРК до 6-го кваліфікаційного рівня під час демонстрації регламентованих робочою програмою результатів навчання.

Студент на контрольних заходах має виконувати завдання, орієнтовані виключно на демонстрацію дисциплінарних результатів навчання (розділ 2).

Засоби діагностики, що надаються студентам на контрольних заходах у вигляді завдань для поточного та підсумкового контролю, формуються шляхом конкретизації вихідних даних та способу демонстрації дисциплінарних результатів навчання.

Засоби діагностики (контрольні завдання) для поточного та підсумкового контролю дисципліни затверджуються кафедрою.

Види засобів діагностики та процедур оцінювання для поточного та підсумкового контролю дисципліни подано нижче.

Засоби діагностики та процедури оцінювання

ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ			ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ	
навчальне заняття	засоби діагностики	процедури	засоби діагностики	процедури
лекції	контрольні завдання за кожною темою	виконання завдання під час лекцій		визначення середньозваженого результату поточних контролів;
практичні	контрольні завдання за кожною темою	виконання завдань під час практичних занять	комплексна контрольна робота (ККР)	виконання ККР за бажанням студента

Під час поточного контролю лекційні заняття оцінюються шляхом визначення якості виконання контрольних конкретизованих завдань. практичні заняття оцінюються якістю виконання контрольного або індивідуального завдання.

Якщо зміст певного виду занять підпорядковано декільком складовим опису кваліфікаційного рівня, то інтегральне значення оцінки може визначатися з урахуванням вагових коефіцієнтів, що встановлюються викладачем.

За наявності рівня результатів поточних контролів з усіх видів навчальних занять не менше 60 балів, підсумковий контроль здійснюється без участі студента шляхом визначення середньозваженого значення поточних оцінок.

Незалежно від результатів поточного контролю кожен студент має право виконувати ККР, яка містить завдання, що охоплюють ключові дисциплінарні результати навчання.

Кількість конкретизованих завдань ККР повинна відповідати відведеному часу на виконання. Кількість варіантів ККР має забезпечити індивідуалізацію завдання.

Значення оцінки за виконання ККР визначається середньою оцінкою складових (конкретизованих завдань) і є остаточним.

Інтегральне значення оцінки виконання ККР може визначатися з урахуванням вагових коефіцієнтів, що встановлюється кафедрою для кожного складника опису кваліфікаційного рівня НРК.

6.3 Критерії

Реальні результати навчання студента ідентифікуються та вимірюються відносно очікуваних під час контрольних заходів за допомогою критеріїв, що описують дії студента для демонстрації досягнення результатів навчання.

Для оцінювання виконання контрольних завдань під час поточного контролю лекційних і практичних занять в якості критерію використовується коефіцієнт засвоєння, що автоматично адаптує показник оцінки до рейтингової шкали:

$$O_i = 100 \frac{a}{m},$$

де a – число правильних відповідей або виконаних суттєвих операцій відповідно до еталону рішення; m – загальна кількість запитань або суттєвих операцій еталону.

Індивідуальні завдання та комплексні контрольні роботи оцінюються експертно за допомогою критеріїв, що характеризують співвідношення вимог до рівня компетентностей і показників оцінки за рейтинговою шкалою.

Зміст критеріїв спирається на компетентністні характеристики, визначені НРК для бакалаврського рівня вищої освіти (подано нижче).

Загальні критерії досягнення результатів навчання для 6-го кваліфікаційного рівня за НРК

Опис кваліфікаційного рівня	Вимоги до знань, умінь/навичок, комунікації, відповідальності і автономії	Показник оцінки
Знання		
♦ концептуальні наукові та практичні знання, критичне осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної діяльності та/або навчання	Відповідь відмінна – правильна, обґрунтована, осмислена. Характеризує наявність: - концептуальних знань; - високого ступеню володіння станом питання; - критичного осмислення основних теорій, принципів, методів і понять у навчанні та професійній діяльності	95-100
	Відповідь містить негрубі помилки або описки	90-94
	Відповідь правильна, але має певні неточності	85-89
	Відповідь правильна, але має певні неточності	80-84

Опис кваліфікаційного рівня	Вимоги до знань, умінь/навичок, комунікації, відповіальності і автономії	Показник оцінки
	недостатньо обґрунтована	
	Відповідь правильна, але має певні неточності, недостатньо обґрунтована та осмислена	74-79
	Відповідь фрагментарна	70-73
	Відповідь демонструє нечіткі уявлення студента про об'єкт вивчення	65-69
	Рівень знань мінімально задовільний	60-64
	Рівень знань незадовільний	<60
Уміння/навички		
♦ поглиблені когнітивні та практичні уміння/навички, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання	Відповідь характеризує уміння: - виявляти проблеми; - формулювати гіпотези; - розв'язувати проблеми; - обирати адекватні методи та інструментальні засоби; - збирати та логічно й зрозуміло інтерпретувати інформацію; - використовувати інноваційні підходи до розв'язання завдання	95-100
	Відповідь характеризує уміння/навички застосовувати знання в практичній діяльності з негрубими помилками	90-94
	Відповідь характеризує уміння/навички застосовувати знання в практичній діяльності, але має певні неточності при реалізації однієї вимоги	85-89
	Відповідь характеризує уміння/навички застосовувати знання в практичній діяльності, але має певні неточності при реалізації двох вимог	80-84
	Відповідь характеризує уміння/навички застосовувати знання в практичній діяльності, але має певні неточності при реалізації трьох вимог	74-79
	Відповідь характеризує уміння/навички застосовувати знання в практичній діяльності, але має певні неточності при реалізації чотирьох вимог	70-73
	Відповідь характеризує уміння/навички застосовувати знання в практичній діяльності при виконанні завдань за зразком	65-69
	Відповідь характеризує уміння/навички застосовувати знання при виконанні завдань за зразком, але з неточностями	60-64
	рівень умінь/навичок незадовільний	<60
Комунікація		
♦ донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень, власного досвіду та	Вільне володіння проблематикою галузі. Зрозумілість відповіді (доповіді). Мова: - правильна; - чиста; - ясна;	95-100

Опис кваліфікаційного рівня	Вимоги до знань, умінь/навичок, комунікації, відповіальності і автономії	Показник оцінки
аргументації; ♦ збір, інтерпретація та застосування даних; ♦ спілкування з професійних питань, у тому числі іноземною мовою, усно та письмово	<ul style="list-style-type: none"> - точна; - логічна; - виразна; - лаконічна. <p>Комунікаційна стратегія:</p> <ul style="list-style-type: none"> - послідовний і несуперечливий розвиток думки; - наявність логічних власних суджень; - доречна аргументації та її відповідність відстоюваним положенням; - правильна структура відповіді (доповіді); - правильність відповідей на запитання; - доречна техніка відповідей на запитання; - здатність робити висновки та формулювати пропозиції 	
	<p>Достатнє володіння проблематикою галузі з незначними хибами.</p> <p>Достатня зрозумілість відповіді (доповіді) з незначними хибами.</p> <p>Доречна комунікаційна стратегія з незначними хибами</p>	90-94
	<p>Добре володіння проблематикою галузі.</p> <p>Добра зрозумілість відповіді (доповіді) та доречна комунікаційна стратегія (сумарно не реалізовано три вимоги)</p>	85-89
	<p>Добре володіння проблематикою галузі.</p> <p>Добра зрозумілість відповіді (доповіді) та доречна комунікаційна стратегія (сумарно не реалізовано чотири вимоги)</p>	80-84
	<p>Добре володіння проблематикою галузі.</p> <p>Добра зрозумілість відповіді (доповіді) та доречна комунікаційна стратегія (сумарно не реалізовано п'ять вимог)</p>	74-79
	<p>Задовільне володіння проблематикою галузі.</p> <p>Задовільна зрозумілість відповіді (доповіді) та доречна комунікаційна стратегія (сумарно не реалізовано сім вимог)</p>	70-73
	<p>Часткове володіння проблематикою галузі.</p> <p>Задовільна зрозумілість відповіді (доповіді) та комунікаційна стратегія з хибами (сумарно не реалізовано дев'ять вимог)</p>	65-69
	<p>Фрагментарне володіння проблематикою галузі.</p> <p>Задовільна зрозумілість відповіді (доповіді) та комунікаційна стратегія з хибами (сумарно не реалізовано 10 вимог)</p>	60-64
	Рівень комунікації нездовільний	<60
<i>Відповіальність і автономія</i>		
♦ управління	Відмінне володіння компетенціями менеджменту	95-100

Опис кваліфікаційного рівня	Вимоги до знань, умінь/навичок, комунікації, відповіальності і автономії	Показник оцінки
складною технічною або професійною діяльністю чи проектами; ♦ спроможність нести відповіальність за вироблення та ухвалення рішень у непередбачуваних робочих та/або навчальних контекстах; ♦ формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти; ♦ організація та керівництво професійним розвитком осіб та груп; ♦ здатність продовжувати навчання із значним ступенем автономії	особистості, орієнтованих на: 1) управління комплексними проектами, що передбачає: - дослідницький характер навчальної діяльності, позначена вмінням самостійно оцінювати різноманітні життєві ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати особисту позицію; - здатність до роботи в команді; - контроль власних дій; 2) відповіальність за прийняття рішень в непередбачуваних умовах, що включає: - обґрутування власних рішень положеннями нормативної бази галузевого та державного рівнів; - самостійність під час виконання поставлених завдань; - ініціативу в обговоренні проблем; - відповіальність за взаємовідносини; 3) відповіальність за професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб, що передбачає: - використання професійно-орієнтованих навичок; - використання доказів із самостійною і правильною аргументацією; - володіння всіма видами навчальної діяльності; 4) здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності, що передбачає: - ступінь володіння фундаментальними знаннями; - самостійність оцінних суджень; - високий рівень сформованості загальнонавчальних умінь і навичок; - самостійний пошук та аналіз джерел інформації	
	Упевнене володіння компетенціями менеджменту особистості (не реалізовано дві вимоги)	90-94
	Добре володіння компетенціями менеджменту особистості (не реалізовано три вимоги)	85-89
	Добре володіння компетенціями менеджменту особистості (не реалізовано чотири вимоги)	80-84
	Добре володіння компетенціями менеджменту особистості (не реалізовано шість вимог)	74-79
	Задовільне володіння компетенціями менеджменту особистості (не реалізовано сім вимог)	70-73
	Задовільне володіння компетенціями менеджменту особистості (не реалізовано вісім вимог)	65-69
	Рівень відповіальності і автономії фрагментарний	60-64
	Рівень відповіальності і автономії незадовільний	<60

7 ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Використовується інструментальна база випускової кафедри, а також комп'ютерне та мультимедійне обладнання. Дистанційна платформа Moodle.

8 РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

- 1 Стандарт вищої освіти підготовки бакалавра з спеціальності 101 «Екологія». СВО-2018. – К.: МОН України, 2018. – 19 с.
- 2 Злобін Ю.А., Кочубей Н.В. Загальна екологія: Навчальний посібник. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2003. – 416 с.
- 3 Біоіндикація. Методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт / А.І. Горова, А.В. Павличенко, О.О. Борисовська, В.Ю. Грунтова, О.В. Деменко; – Д.: Національний гірничий університет, 2014. – 76 с.
- 4 Лисиця А.В. Біоіндикація і біотестування забруднених територій. Методичні рекомендації до самостійного вивчення дисципліни. Рівне: Дока-центр, 2018. – 94 с.
- 5 В.І. Мальцев, Г.О. Карпова, Л.М. Зуб Визначення якості води методами бодикації: науково- методичний посібник - К.: Науковий центр екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу НАН України, Недержавна наукова установа Інститут екології (ІНЕКО) Національного екологіч- ного центру України, 2011. - 112 с. - Іл. 36. Бібл.: С. 107.
- 6 Никифоров В.В. , Дігтяр С.В., Мазницька О.В., Козловська Т.Ф. Біоіндикація та біотестування: навчальний посібник. Кременчук: Видавництво Щенбатих О.В., 2016. 76 с.
- 7 Корабльова А.І., Чесанов Л.Г., Шапар А.Г. Вступ до екологічної токсикології. – Дніпропетровськ. Центр економічної освіти, 2001. – 308 с.
- 8 Корабльова А.І. Екологія: взаємовідносини людини і середовища. – Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1999. – 253 с.
- 9 Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Практикум із загальної екології: Навч. Посібник. – К.: Либідь, 1996. – 160 с.
- 10 Біоіндикація [Текст] : навч. посіб. / В. О. Слободян ; Інститут менеджменту та економіки "Галицька Академія". - Івано-Франківськ : Полум'я, 2004. - 196 с.
- 11 Біоіндикація [Текст] : конспект лекцій для студ. спец. - екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування / М. О. Шалімов. - О. : Наука і техніка, 2011. - 123 с.
- 12 Екологічна біоіндикація [Текст] : практикум / Царенко О. М. [та ін.] ; НАН України, Ін-т ботаніки ім. М. Г. Холодного, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Одес. нац. ун-т ім. І. Мечникова. - К. : [б. в.], 2011. - 600 с.
- 13 Біоіндикація [Текст] : метод. вказівки до лаб. і практ. занять / [уклад.: І. О. Ситнікова, У. В. Легета] ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. - Чернівці : Рута, 2011. - 72 с.
- 14 Основи біоіндикації [Текст] : [монографія] / Я. П. Дідух ; [відп. ред. акад. НАН України Д. М. Гродзинський] ; Нац. акад. наук України, Ін-т ботаніки ім. М. Г. Холодного. - К. : Наукова думка, 2012. – 342 с.
- 15 Біоіндикація: словник-довідник [Текст] / О. В. Барабаш ; Нац. трансп. ун-т. - Київ : НТУ, 2017. - 91 с.
- 16 Лисиця А.В. Біоіндикація і біотестування забруднених територій. Методичні рекомендації до самостійного вивчення дисципліни. Рівне: Дока-центр, 2018. – 94 с.
- 17 Калінін М.І., Єлісєєв В.В. Біометрія: Підручник для студентів вузів біологічних та екологічних напрямків. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2000. – 204 с.
- 18 Руденко С.С., Костишин С.С., Морозова Т.В. Загальна екологія: практичний курс. Частина 1. Чернівці: Рута, 2003. – 320 с.
- 19 Біоіндикація. Методичні рекомендації до виконання курсової роботи з дисципліни [Текст] / А.І. Горова, А.В. Павличенко, С.М. Лисицька – Д.: Національний гірничий університет, 2011. – 30 с.

Навчальне видання

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«Біоіндикація» для бакалаврів
спеціальностей**

**091 «Біологія», 101 «Екологія», 183 «Технології захисту навколишнього
середовища»**

**Розробники:
Артем Володимирович Павличенко,
Валентина Юріївна Грунтоva**

В редакції авторів

**Підготовлено до виходу в світ
у Національному технічному університеті
«Дніпровська політехніка».**

**Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1842
49005, м. Дніпро, просп. Д. Яворницького, 19**